

Інформаційні матеріали про деякі питання організації виховного процесу у 2020/2021 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок, профілактики булінгу (цькування), кримінальних правопорушень, вживання наркотичних і психотропних речовин та запобігання торгівлі людьми

Відповідно до статті 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-ІХ у закладах освіти виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини громадянина тощо. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

Закон України «Про освіту», зокрема стаття 53, визначає право здобувачів освіти на захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145->

Кабінет Міністрів України 30 травня 2018 року постановою № 453 затвердив Державну соціальну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року Метою Програми є забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини, розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016-2021 роки), а також досягнення Цілей Сталого Розвитку, затверджених Резолюцією Організації Об'єднаних Націй 70/1 "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року", у частині дотримання прав дітей.

19 січня 2019 року набув чинності **Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII.**

З метою створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2020 за № 11/34394, затверджено Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядок застосування заходів виховного впливу.

Режим доступу: https://serch.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34394Z.html

Зазначений наказ був направлений листом Міністерства освіти і науки України від 11.02.2020 № 1/9-80 до департаментів (управлінь) освіти і науки обласних та Київської міської державних адміністрацій.

Роз'яснення щодо застосування зазначеного наказу направлені листом від 13.04.2020 № 1/9-207, в якому Міністерство зосередило увагу на безумовному виконанні керівниками органів управління освітою, керівниками закладів освіти, педагогічними, науково-педагогічними і науковими працівниками, іншими учасниками освітнього процесу законодавчих вимог у зв'язку із затвердженням відповідного наказу.

Концепцією Нової української школи передбачено формування ціннісного ставлення і судження у школярів, вміння вибудовувати доброзичливі й толерантні стосунки із учасниками освітнього процесу.

Водночас до Міністерства продовжують надходити звернення від учасників освітнього процесу щодо порушень прав дитини, зокрема щодо випадків булінгу.

Наголошуємо, що згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII до повноважень органів управління освітою входить здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти та розгляд скарг про відмову в реагуванні на випадки булінгу (цькування) за відповідними заявами.

Натепер держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги. Для отримання такої допомоги варто зателефонувати за номером Єдиного контакт-центру 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів). Важливо: діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

Вважаємо за доцільне розмістити на сайтах органів управління освітою та на сайтах закладів освіти банер з гіперпосиланням на офіційний вебсайт системи Безоплатної правової допомоги (<https://legalaid.gov.ua/>) та сприяти розміщенню згаданого банеру системи Безоплатної правової допомоги з гіперпосиланням на вебсайтах органів управління освітою та закладів освіти. Банери для розміщення знаходяться за посиланням: <http://bit.do/legalaid.Карпе>

Наголошуємо, що на доступному місці в закладі освіти варто розмістити контактну інформацію про керівників і педагогічних працівників закладу освіти, до яких, відповідно до посадових обов'язків, можуть звертатися учасники освітнього процесу для оперативного вирішення питань, що стосуються збереження життя чи здоров'я, а також захисту прав та інтересів дитини; номер телефону **1547** Урядової гарячої лінії з попередження домашнього насильства; телефонні номери Національної дитячої «гарячої» лінії **0 800 500 225** або **116 111** (для дзвінків з мобільного).

Для використання в профілактичній роботі в закладах освіти на сайті МОН розміщено створений у вільному доступі банк педагогічних технологій у рубриці «Корисні посилання щодо теми антибулінгу».

З метою профілактики булінгу (цькування) у закладах освіти рекомендуємо:

- впроваджувати в освітній процес закладів освіти гурток «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» та факультатив «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе».

Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf>

- використовувати відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація - ровесників і ровесниць» та освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»; Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/vihovna-robota-shvaleni-rukopisi/>.

- розвивати медіацію однолітків, створювати служби порозуміння (Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти». Режим доступу: https://la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_616.html

- проводити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей з питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом.

Єдність навчання, виховання і розвитку учнів забезпечується спільними зусиллями всіх учасників освітнього процесу.

Сім'я є й залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення та несе відповідальність за створення належних умов для цього. Саме вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту,

засобом збереження й передачі з національно-культурних і загальнолюдських цінностей наступним поколінням.

Міжнародні договори, учасницею яких є Україна, дозволяють вирішувати питання, пов'язані із здійсненням батьківських прав і виконанням обов'язків як матеріального, так і нематеріального характеру, незалежно від громадянства і місця проживання батьків і дітей.

Слід зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним і вітчизняним законодавствами, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей та багатьма іншими факторами.

Із інформацією щодо захисту прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права можна знайти за посиланням:

https://minjust.gov.ua/m/str_19188.

У свою чергу, питання запобігання та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми регулюється **Законом України «Про охорону дитинства»**, де **статтею 10** визначено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, закладах освіти та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості та виключають приниження честі й гідності дитини <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20120601>

Регулювання батьківської відповідальності за виховання є актуальними в сучасних умовах, ці питання унормовані в таких нормативно-правових актах України **щодо прав, обов'язків та відповідальності батьків за виховання дітей:**

- **Закон України «Про освіту»**, стаття 55. Права та обов'язки батьків здобувачів освіти;
- **Закон України «Про охорону дитинства»**, стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини;
- Цивільний кодекс України, стаття 1179. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення, стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей;
- Кримінальний кодекс України, стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування;
- Сімейний кодекс України, стаття 164. Підстави позбавлення батьківських прав, тощо.

Поруч із булінгом (цькуванням) великою проблемою в Україні є **домашнє насильство**. У 2019 році на телефонну лінію "102" для реагування поліції надійшло понад **115 тис. дзвінків** із заявами про домашнє насильство. З метою виконання законодавчих вимог **Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229**, (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>) Міністерство освіти і науки України надіслало департаментам (управлінням) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, Інститутам післядипломної педагогічної освіти для використання у профілактичній освітній діяльності методичні рекомендації щодо формування у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення насильства як порушення прав людини, адресовані усім фахівцям, які працюють з дітьми та молоддю (лист МОН від 18.05.2013 № 1/11-5480).

З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього

наси́льства наказом МОН від 02.10.2018 № 1047 затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами. Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikov-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>

Пропонуємо використовувати матеріали з питань запобігання та протидії домашньому насильству, що розміщені на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Режим доступу:

<https://drive.google.com/file/d/1kdBNPKwOFNWwoLNI5RaJlvfro7oazdUw/view>

Актуальною залишається профілактична робота щодо протидії торгівлі людьми.

У цьогорічному звіті Держдепартаменту щодо торгівлі людьми зазначено, що нестабільність та брак доступу до життєво необхідних послуг через пандемію зробили ще більше людей вразливими до експлуатації торгівцями людьми.

Традиційними для України проблемами залишаються сексуальний трафік та рабська праця жінок і дітей, де країна виступає водночас джерелом, транзитною точкою та пунктом призначення для таких злочинів. Вразливим прошарком населення залишаються і діти-сироти, зокрема ті, що перебувають під наглядом держави.

При цьому українці та українки продовжують бути жертвами трудового чи сексуального рабства у Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Бельгії, Болгарії, Кіпрі, Данії, Німеччині, Угорщині, Ізраїлі, Латвії, Лівані, Литві, Чорногорії, Португалії, Польщі, Сенегалі, Словенії.

За даними дослідження, проведеного на замовлення Міжнародної організації з міграцій (МОМ), понад 260 тис. українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 року, що робить Україну однією з основних країн походження постраждалих від сучасного рабства в Європі. Статистичні дані щодо протидії торгівлі людьми в Україні розміщені на сайті Міжнародної організації з міграцій (МОМ), Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_counter_trafficking_programme_2019_ukr.pdf

Відповідно до статей 7, 9, 20, 21, 22, 23, 24 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст.173, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>) Міністерство, органи управління освітою, заклади освіти *впроваджують в освітній процес заходи щодо підвищення рівня обізнаності здобувачів освітніх послуг та їх батьків з питань протидії торгівлі дітьми.*

Система освіти має великі можливості щодо попередження торгівлі людьми.

Педагогічний процес значною мірою зумовлюється змістом освітніх предметів, який сприяє оволодінню знаннями про людину та суспільство, про права людини.

Особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного циклу: історії, географії, правознавству, суспільствознавству, літературі (українській та зарубіжній), філософії, соціології, політології тощо.

Головні завдання навчально-виховних заходів із зазначених негативних явищ - підвищити загальний рівень правової свідомості дітей та молоді, рівень обізнаності з проблем порушення прав людини, навчити моделям безпечної поведінки, виховати повагу до прав та основних свобод людини, толерантне ставлення до потерпілих від насильства.

З метою виконання «**Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року**», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 111 від 24.02.2016 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016%D0%BF#Text>), вважаємо за доцільне:

- педагогічним працівникам закладів освіти пройти онлайн курси підвищення кваліфікації з питань протидії торгівлі на сайті Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні <http://stoptrafficking.org>;

- продовжувати включати до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти курси, лекції та практичні заняття з питань протидії торгівлі людьми, зокрема, використання електронного курсу «Основи протидії торгівлі людьми» (режим доступу: www.ctcourse.org.ua);

- впроваджувати за рахунок варіативної складової програму виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми для учнів 7-10 класів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (http://old.mon.gov.ua/ua/about_ministry/normative/5457-);

- впроваджувати гуртки та факультативи для учнів 7 - 10 класів закладів загальної середньої освіти «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»;

- проводити інформаційні кампанії до 30 липня - Всесвітнього дня протидії торгівлі людьми; 18 жовтня - Європейського дня боротьби з торгівлею людьми;

- 2 грудня - Міжнародного дня за відміну рабства; 10 грудня - Міжнародного дня захисту прав людини;

- розвивати співробітництво із громадськими та міжнародними організаціями і фондами;

- налагодити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей з питань профілактики торгівлі людьми;

- поширювати серед учасників освітнього процесу інформацію про діяльність Кол-центру Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей за скороченими телефонними номерами: 1578 - з питань протидії торгівлі людьми; 1538 - з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей,

Національної безкоштовної «гарячої лінії» з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів Представництва Міжнародної організації з міграцій (МОМ; в Україні 0 800 505 501 (безкоштовно зі стаціонарних) 527 (безкоштовно з мобільних) www.527.org.ua,

Національної дитячої «гарячої лінії» 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків з мобільного) та Національної «гарячої» лінії з попередження насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації 0 800 500 335 або 116 123 (для дзвінків з мобільного) ГО «Ла Страда-Україна».

На офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України створено електронний банк даних курсів (спекурсів), які впроваджуються у закладах вищої освіти та в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників (розділ «Діяльність. Захист прав з людини»: <https://imzo.gov.ua/protidiya-torgivli-lyudmi/havchalni-programi/>

Пропонуємо використовувати результати дослідження щодо обізнаності про ризики торгівлі людьми серед уразливих дітей та молоді України (http://iom.org.ua/sites/default/files/infographics_of_survey_key_findings-on_ht_awareness_among_vulnerable_children_and_youth_ukr_0.pdf)

Запобігання вживання дітьми та учнівською молоддю наркотичних і психотропних речовин повинно займати належне місце в організації виховного процесу закладу освіти.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 56 затверджено План заходів на 2019-2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року.

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D1%80#Text>.

Громадською організацією «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркоманії (ЕМСРРА) в межах міжнародного

проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин (ESPAD)» провели опитування 8509 респондентів (4108 хлопців і 4401 дівчина) віком 14 - 17 років, які є учнями сільських та міських закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти.

Результати опитування висвітлені в роботі «Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні: за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин - ESPAD».

Режим доступу: http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/B_Report_ESPAD_2019_Internet.pdf.

Особливу тривогу викликає те, що порушується стаття **54 Закону України «Про освіту»** в частині недостатньої діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти щодо запобігання вживанню здобувачами освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів та тютюнових виробів.

Просимо в межах компетенції забезпечити виконання пунктів 2; 3; 4.1; 4.2; 4.3; 11.2; 12.7; 30 Плану заходів на 2019-2020 роки з реалізації **Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року**, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р, № 56, зокрема:

- *впроваджувати апробовані передовою міжнародною та вітчизняною практикою профілактичних стратегій формування життєвих навичок, розроблення нових і удосконалення чинних програм та методик розв'язання наркотичних алкогольних проблем згідно з вимогами МОН до наукових, науково-методичних та освітніх видань;*

- *забезпечувати підтримки розвитку системи позашкільної освіти;*

- *формувати в дітей, учнівської та студентської молоді життєві навички, уміння протистояти ризикам і загрозам, пов'язаним із наркотиками;*

- *здійснювати комплекс профілактичних заходів, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, формування в них свідомого відповідального ставлення до виконання обов'язків, пов'язаних з утриманням, вихованням та освітою дітей;*

- *впроваджувати в програми підготовки та перепідготовки педагогічних працівників сучасні методики профілактичної роботи з подолання негативних проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді;*

- *створювати методики раннього виявлення дітей, які належать до груп ризику через їх незахищеність та інші чинники, що можуть призвести до початку вживання наркотиків (діти, батьки яких перебувають у трудовій еміграції за кордоном; діти із сімей з проблемами залежності; діти, що отримали психологічні травми внаслідок жорстокого поводження або сексуального насильства; безпритульні), сприяти захисту їх прав та недопущення соціального відторгнення тощо.*

При цьому інформуємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 689 затверджено **Порядок проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні**. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2019-%D0%BF#Text>

Звертаємося до департаментів (управлінь) освіти і науки обласних та Київської міської державної адміністрації організувати виконання й надати в межах компетенції Міністерству освіти і науки України моніторингові показники, які містять **інформацію про проведені у 2020/2021 навчальному році профілактичні заходи**, спрямовані на зниження рівня вживання психотропних речовин, за формою згідно з додатком 7 зазначеної Постанови.

Інформацію надсилати на електронну адресу psyche-logos@ukr.net до 01 квітня 2021 р.

Міністерство освіти і науки зосереджує увагу на виконанні органами управління освітою та закладами освіти в межах компетенції Плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023

року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 року № 1335-р. Ресурс доступу за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r>

Ситуація щодо кримінальних правопорушень у дитячому середовищі спонукає до проведення чіткої взаємодії всіх зацікавлених органів і служб на місцевому рівні. Для планування превентивної роботи радимо скористатися єдиним звітом про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за січень - червень 2020 р. що розміщений на сайті Генеральної прокуратури України: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897

Враховуючи викладене, Міністерство з вважає, що профілактика кримінальних правопорушень спонукає до формування правової культури учнів, виявлення та усунення причин і умов, які сприяють учиненню дітьми злочинів, подоланню девіантної поведінки.

Рекомендуємо:

- *проаналізувати стан справ та посилити індивідуальну корекційну роботу з дітьми, які вже скоювали кримінальні правопорушення, та дітьми, які мають ознаки агресивної поведінки;*

- *провести інформаційно-просвітницьку роботу з батьками та законними представниками дітей, схильних до протиправної поведінки, сприяти в організації позакласної зайнятості цієї категорії дітей, зокрема в літній період;*

- *налагодити міжвідомчу взаємодію з підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України, службами у справах дітей, соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді тощо.*